

Két versdokumentum

Ceruzabéllel vécepapírra rótt börtönverseimet – melyeket 1956. december 9-e és 1960. augusztus 19-e közt volt szerencsém világra ihleni – elsősorban dokumentumoknak tekintem, bár közülük néhányan reményeim szerint magukra vállalhatják az esztétikai megmérettetést is. A két szöveg, amelyet most közlök, nem tart erre igényt.

A forradalom évfordulója mind a három alkalommal versre hangolt, mégpedig nem csak az '56-os emlékek miatt, hanem azért is, mert a börtönben ilyenkor veszélyesen felhalmozódott a feszültség. Napokon át „összetartás” volt, vagyis mindkét váltás a falakon belül tartózkodott, készülségi állapotban. Az örök egymást hergelve és hűségüket, éberségüket egymásnak bizonygatva veszett kutyákra emlékeztettek a leginkább. Megírtam már másutt,

hogy az efféle nagy nyomás alatt szükségképpen deformálódik a költői tevékenység. Ha tiz atmoszféra nehezül ránk, akkor tiz atmoszférát kell visszanyomnunk és buzgalmunk terméke, melyet óvatosságból nem nevezek versnek, szétpukkad később, ha normális légköri viszonyok közé kerül. A szöveg azonban megmarad, és elemzésre ajánlkozok. Az itt közölt 1959-es dokumentum őszintesége vitathatatlanak tetszik. A sablonosságukban is túlzó metaforák („Szívemnek gleccserré kihűlni” és „velőmnek koponyámba sülni” stb.) jelzik, hogy a forradalom istenítéséhez nagy nekifeszülésre és elszánásra volt szükség. Brutális büntetések vártak arra, aki ilyen szöveggel lebukott; még új perrel is számolhatott. Márpedig én nem utolsó sorban azért írtam a verseimet, hogy kicsempésszem őket az első adandó

alkalommal. Remekléseim titkos célja mindig az volt, hogy feleségemnek jelezzem: ebben a legfontosabb kérdésben, 1956 megítélésében nem változtam. Legfőbb szándékom az önkifejezésen kívül a buzdítás volt, hogy őt se kezdhesse ki a sok ismeretlen ténykörülmény – ma úgy mondanám: a konszolidáció logikája –, amelyről semmi bizonyosat nem tudott a rab, csak rettegett tőle és iszonyodott.

Megvallom: börtöndokumentumaim közül nem csak azért választottam éppen egy évfordulót, mert évfordulóra kértek tőlem írást, hanem azért is, hogy a másik szöveget védjem az előre látható rágalomtól. Amikor 1984-ben Nyugat-Berlinben egy liberális újságíró annak a félelmének adott hangot, hogy bemutatás előtt álló börtöndarabom antikommunista, megnyugtattam: én

már csak azért sem lehetek antikommunista, mert szerintem egyedül az antikommunisták képesek arra, hogy még a kommunistáknál is ostobábbak legyenek. Ezt a nyolcéves poénomat manapság naponta igazolja néhány egykori kedves barátom, börtön- és harcostársam. (Egyikük éppen ma, október 15-én adta írásba, mint a Marx-szobrok eltávolításának egyik indokát, hogy „Marxhoz hasonló súlyú közgazdász legalább száz van”). Az antikommunizmus szintiszta agyatlanság, mert felment a gondolkodás alól. Ha minden galádságról ügyis a kommunisták tehetnek, akkor miért törtjük a fejünket holmi okokon, összefüggéseken, kényszereken és kölcsönhatásokon? Ha egy antikommunistát figyelmeztetek arra, hogy nyitva felejtette a sliccét, akkor ő gombolkodás és gondolkodás nélkül lekommunizál.

A forradalom idején nem találkoztam ilyesfajta élőlényvel, pedig jártam a várost lankadatlanul. Az osztályidegen házzá nyilvánított márianosztrai börtönben azonban – ahová engem büntetésből vittek vissza Vácról, mint renitens rabot – közös zárkába kerültem néhányukkal. Nem egy nosztrai dokumentumomból kitetszik, hogy győtrődtünk egymástól kegyetlenül. Derűs alkatomnak köszönhetem, hogy ezeket a rossz élményeim nem hoztam kapcsolatba '56-tal, mint barátom, Angyal István tette, akit hasonló tapasztalatok – elsőfokú tárgyalásán az utolsó szó jogán elmondott beszédének tanúbizonysága szerint – a velejéig rázták meg. A hazai antikommunizmus klerikális vagy dzsentroid színezetű volt, skálája az úriembermentalitástól a náci vérvalóságig terjedt. Jórészt öreg fiúk képviselték, akiknek a forradalomhoz nemigen volt közük. Azt hittem, azzal a nemzedékkel a föld alá költözik ez a kísértet (mármint az antikommunizmusé). Most azonban feltápáskodnak az új öreg fiúk (akik akkor fiatalok voltak, akárcsak én), és felveszik a földről a rég lepottyantott stafétabotot. Már suhogtatják is a levegőben, nicsak, gumiból van! Pongrác napján kiüetnek a temetőbe, megdádáznak néhány sirt – olyanokét, akik karrierizmusból lettek mártírrá, majd körülnéznek, mozgó célpontokat keresnek. Miattuk közlöm le – amit halálosan szegyelettem volna eddig – a Vadállat fogai között című szövegemet, 1958 augusztusából. Köszönöm, barátaim, hogy prófétát faragtatok belőlem.

Vadállat fogai között

Vadállat fogai között
tünődve füttyörészek.
Ha te nem falsz fel, ronda dög,
elcsámcsognak a hűsömon
papok és tengerészek.

Szikkadt agyvelők és szívek,
még spongyának is rosszak,
a nagy Tengerész Mikinek
elsüllyedt szellemével, im,
vadásznak, tarokkoznak.

Nem érdeklik őket ma már
a kellemetlen tények –
a fehér ló sem volt számár,
s ők ezer éve magyarok
és buzgó keresztények.

Nincs horvát, sváb, tót, rác, román,
zsidó vérük egy csepp sem,
ott léptettek Árpád nyomán,
Krisztusban bíznak s legkivált
a német Fűhrereken.

Keresztet vetnek, azután
megrohanják a vályút,
s míg falnak, húzza a cigány;
ilyen lesz egyszer, hogyha lesz,
a demokráciájuk.

Vadállat fogai között
tünődöm, hogy lesz jobban:
ha most falnak fel a dögök,
vagy hogyha később tűnök el
megszentelt moslékokban.

1958 augusztusa, Márianosztra

Az a nap

Csikos kabátom alatt
riadót dobol a szívem
mindig, ha eljön ez a nap.

Hunyt szemembe friss hadat,
füttyöst, izgágát, robajost,
vadat
parancsol ez a csoda-nap.

(Ó hová tűnt az a csapat –
van ki evickél víz fölött,
van ki hever a víz alatt)

életem egyetlen szabad
s fölszabadító napja volt
gyászt-hozón is az a nap.

Mindegy most, árja hova sodort,
fő az, hogy benne tiszta vagy,
pajtás, ne sírj, ne hagyd magad,
a tied volt az a nap.

Kint kettőzik az öröket,
habár ma nem vonul tömeg,
a mienk ez a nap,

ma ne sunyítsunk annyira,
és nem szabad nyafogni ma,
sem kavicsként kopva és mállva
süppedni októberi sárba
a közöny talpai alatt –

ó nap, te drága nap –
a világnak kéne rombadülni,
szívemnek gleccserré kihűlni,
velőmnek koponyámba sülni,
hogy megtagadjalak.

1959. október 23., Gyűjtőfogház

Eörsi István